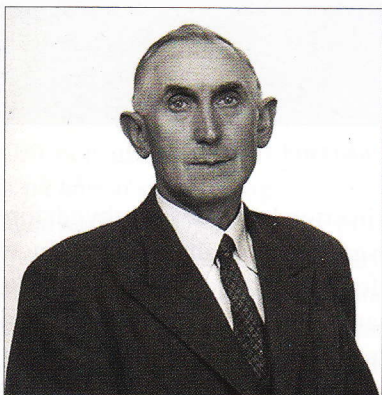

Grankarp – den okända byn

Arvid Dahlins anteckningar, sammanställda av Ingrid Bergquist i samarbete med Ingrid och Nils-Erik Olsson.

I skuggan av TV masten, en gång Europas högsta byggnadsverk, ligger den lilla byn Grankarp. Byn består endast av tre gårdar, som ursprungligen var en gård. Den lilla byn har en spännande och intressant historia som Ingrid och Nils-Erik Olsson gärna vill dela med sig av. De bor på den ursprungliga gården i byn. Ingrid är född och uppväxt på gården, hennes farfar Bonde Dahlin köpte gården på 1890-talet. Hennes far Arvid Dahlin (1893-1976) var förutom en duktig lantbrukare och bygdeforskare också en skicklig spelman som i sin ungdom lärt sig spela fiol av den kände spelmannen Per Larsson Lindahl från Frännarp. Ett arv som dottern Ingrid Olsson förvaltat.

Arvid Dahlin

Efter sin pensionering ägnade Arvid Dahlin sig åt att forska om byns historia, hans dotter berättar att han ofta reste till arkiven i Lund och letade efter fakta. Resultatet blev en anteckningsbok med redogörelser för hur Grankarp uppstod, och hur det från en gård blev tre, vilka människor som bott där. Hur byn växte arealmässigt och utvecklades. Byn har genomgått många förändringar, och så kommer troligen att ske även i framtiden..

Ortsnamn, som slutar på -arp och -rup härstammar från 1200-talet. De har uppkommit ur namnet på en person och ordet torp, som betyder gård. Granke är ett gammalt danskt mansnamn, och han har skaffat sig ett stycke uppodlad mark, och så har det blivit Grankes torp eller Granakathorp. På 15- och 1600-talen under Skånes danska tid skrev man Grankerup, varav sedan Grankarp uppkommit. I handlingar från 12- och 1300-talen

kallas Sallerup för Saxulsthorp eller "Saxulsthorp in ruma".

Ruma var i forna tider benämning på vidsträckt hed- och ödemarker, som användes gemensamt av de omgivande byarna. Ett sådant

Gården Grankarp 1 före vägomläggningen.

År 1662 fanns i socknen 52 hemman. Av dessa var 24 skattehemman; fria och självägande bönder, 7 kronohemman; de flesta i Bessinge och Gummarp, 12 Canick och Geistlig hemman i Sallerups, Omsets och Tulsåkra byar, anslagna till underhåll av präster i Lund. 4 Frälse Pante hemman; pantsatta av kronan till Ivar Krabbe, Fulltofta och Jacob Jacobsson, Malmö. 1 Bornholms Wederlags Utsocknes hemman som var i Elestorp (det var Bönhult). 2 Adelens Utsocknes hemman; i Gummarp och Ulatofta. 1 Hospitalshemman i Årröd nr 4.

Bönhult och Elestorp hörde nu till Sallerups socken. Om Elestorp är anmärkt att byn var "afbränd och förarmad"

Antal hemman i byarna utgjorde: Pärup 4, Grankarp 1, Bessinge 8, Öhrmestorp 3, Gudestad 1, Tormestorp 2, Hensitt 1, Tatterop 2, Kiölleröd 2, Årröd 5, Ulletofta 5, Gummerop 5, Fränderup 1, Biscopsboda 1, Sallerop 6, Omsitt 1, Tullsåger 1, Ellestorp 2, Bennedeholt (Bönhult) 1. Härav var 2 öde i Bessinge och 1 i Ormastorp.

En ny jordebok upprättades 1671. För Grankarps del blev skatten densamma som 1662, eller 12 delar och 10 äms, men hemmantalet

Generalguvernör över Skåne på 1680-talet var fältmarskalken Rutger von Ascheberg, och han utfärdade en förordning, att präster och klockare skulle lära folket läsa och tala svenska, samt att svenska psalmer skulle sjungas i kyrkorna. Påbudet blev inte så väl mottaget av allmogen, som var mera dansk än svensk på den tiden, men förde det goda med sig att allmänheten lärde sig läsa mer än förut. Om resultatet får man veta i ett par listor uppgjorda och undertecknade av den berömde prästen Jöns Henriksson eller Jens Henrichsen, som han skrev sitt namn. Han var kyrkoherde i Sallerup 1648-89, och det var också han som åstadkommit stenbokstäverna i prästgårdsparken med Karl XI:s namn. Dessa är nu skyddat fornminne.

En lista från 1683 har rubriken: "Rictig Lista paa de Börn, som haffva lärt att Läsa i Bogh paa Svenska udi Sallerup Sogn." 11 st barn äro sedan antecknade.

En annan lista har till överskrift: "Richtig Lista paa de Börn, som noyerlunda udi deres Christendoms Stycken underwiste ere paa Swenska anno 1684. 24 barn är här upptagna.

I en förteckning av 1687 står: "Richtig Specifikation på Barna uthi Sallerups Sockn som hafwa lärdt att läsa i Book och dheras Christensdoms stycke på Svenska Anno 1687" Här är 80 barn antecknade.

På dessa listor är Oluf Trullssen upptagen, som åbo i Grankarp. Han hade två pojkar, Tröls och Jep, som lärde sig läsa av prästen.

Om läskunnigheten 1703 får man upplysning i en längd uppgjord av dåvarande kyrkoherden Simon Palm, som skriver: "Richtig längd efter nummer öfver de åldriges och ungas framsteg i sina Christensdomsstycken och kunna läsa

utantill på Svänska och på Danska med och utan förklaring.”

I denna längd äro upptagna 203 äldre, varav de flesta kunde läsa svenska, men en del endast danska, samt 140 unga, som kunde läsa i bok. Åldern var utsatt för samtliga, och till de unga räknades både barn samt ogifta upp till 25-30 år. Vidare uppräknades 22 st psalmer i svenska psalmboken, som största delen av församlingen kunde sjunga. Det framgår även av längden att i socknen fanns 51 hemman. År 1703 föddes 23 och dog 17 personer.

Gårdarna i Grankarp har varit s.k. skatte och rusthållshemman, vilket betyder, att det var självvägande bönder, som utom skatten även skulle utrusta en ryttare vid krigsmakten.

Efter Roskildefreden 1658 tvångsinkvarterades militär överallt i de erövrade provinserna. Varje gård med ett helt hemmantal skulle underhålla en ryttare, mindre gårdar slogs samman om skyldigheten.

I de förut omtalade jordeböckerna från åren 1662 och 1671 är anmärkt, att hemmanet i Grankarp var "graverat med en ryttare", och det tyder på att man hade en sådan på gården. Han skulle ha en årlig lön av 30 daler silvermynt, som bonden var skyldig att betala honom, men för den summan fick ryttaren själv hålla sig med häst och mundering. Vidare skulle han ha husrum och antingen fri kost eller istället 6 daler årligen i kostpengar. Till hästen skulle han ha 6 goda lass hö samt stallrum.

För dessa skyldigheter fick bonden visst avdrag i skatten. De flesta var ryttare, men även några infanterister fanns. Många övergrepp och våldsdåd mot bönderna begicks av de inkvarterade ryttarna. Anders Larsson i Tormastorp vittnade inför häradsrätten, att svenska officerare varit efter honom med hugg och slag, för att inte stallrummet varit tillräckligt bra. Men Oluff Trullsson i Grankarp synes ha kommit väl överens med sin ryttare. Denne hade ett litet barn som dött, och det blev begravt på Oluff Trullssons gravplats.

Karl XI litade inte på skåningarna, därför fick inga sådana anställas som ryttare, det var mest smålänningar och västgötar, som var inkvarterade här. Skåningarna utskrevs för krigstjänst i Pommern och Östersjöprovinserna.

På 1680-talet ändrades bestämmelserna och Karl XI:s indelningsverk infördes i hela Sverige. Enligt detta skulle en eller flera byar eller hemman utgöra ett rusthåll, beroende på storleken. Byarna Grankarp och Gummarp var ett sådant rusthåll, och därför skall här redogöras något för verksamheten.

Rusthållare skulle anskaffa ryttare och häst, samt uniform, vapen och övrig utrustning.

Dessutom erhöill ryttaren 15 daler i årlig lön. Ett torp med litet jord till anskaffades som bostad för ryttaren och hans familj. För dessa skyldigheter fick rusthålllet avkortning i skatten med 50 - 60 daler.

En av åboarna valdes till rusthållare, och han skulle sköta rusthålllets angelägenheter, debitera och inkassera utgifterna som fördelades efter mantal. Ryttartorpet i byn byggdes omkr. 1690. Det kallades Grankehuset eller Grankerups hus, och låg vid byavägen mot Boarp strax innan bron, och på den skogsslott som nu hör till nr 1:4.

1693 hette ryttaren Byrge Borg och 1701 Pehr Esping. Nu fick även skåningar anställas, och den sistnämnde var troligen från Espinge.

Ryttarna tjänstgjorde vid Sallerups skvadron av Södra Skånska Cavalleriregementet upprättat av Karl XI 1695. Befälhavare för skvadronen var en ryttmästare, som hade Sallerups boställe i förläning. Under Karl XII:s krig var det ofta ombyte av boställsinnehavare, som antingen stupat eller befordrats till högre grad.

Enligt en sockenbeskrivning av J.W. Corvin, kyrkoherde i Sallerup 1746, så är 3 av Karl XII:s officerare begravna i kyrkan. En av dem major Randbeck har fått hela sitt livsöde skildrat i kyrkoboken, och återges här: "1739 27 Martii begrofs Salig Maioren Oluf Randbeck, som hade Ryttmästare indelning här på Sallerup, war föd på Öland och Långalöts Sockn. Blef uti sin späda barndom af Fienden de Danske med sin moder fördrifwen til Småland, kom så till Stockholm, har uti sin ungdom warit i Tyskland, Holland, Frankrike och Italien uti 4 års tid, blef därpå qwartermästare under Nylandska Regiment och gick med Armeen uth 1700, bewistes med Heder merendels alla actioner med Fienden intil det styckeliga slaget vid Pultava då han blef fången, men under fångenskapen uppehållet sig hos Gref. Galloffkin såsom stallmästare intil 1722 den 6 Mai kom han från fångenskapen och fick då Maiors character, och 1734 Ryttmästare indelning här vid Sallarups Compagnie. war merendels sjuk och sängliggande af Gikt, nu på slutet låg han

ständigt ifrån Sept. månads början intil den 7 mars då han afsomnade uti sit ålders 69 år. Har sin begrafning i Kyrkan under mot Funten hwarföre han förordnat til Kyrckan 30 Daler Smt med begäran at hans lik i framtiden måtte stå orubbat."

Enligt hans egen begäran har på gravstenen inhuggits orden: "Jag hafver tient andra och förtärt mig sielf." Den tappra karolinens gravsten har tagits bort från kyrkogolvet vid någon senare restaurering av kyrkan och ligger nu på kyrkogårdsmuren vid grinden väster om tornet samt är sönder i flera delar.

Dragonkontrakt från 1828.

Följande kontakt äro mellan oss Rusthållare på Rusthålllet No 40 vid Sallerups Sqwadron af Kongl. Skånska Dragon Regementet öfverenskommit; samt Skrädde Gesellen N.N., såvida han af Höga Vederbörande befäl blifver till Dragon antagen för vårt nummer, erhöill han följande lönevillkor:

(1 sta) Den vanliga lönen 3 Riksdaler. 32 Shilling Riksgäld, bekommes årligen.

(2 dra) Dragon Torpet förbinder vi oss Rusthållare att i lagligt stånd underhålla samt Reparationer derå förrätti. Alla den gamla egendommen så väl af åcker och äng hvilken förre Dragonen begagnat får N.N. äfven i sin Tjenstetid begagna.

(3 dje) Erhåller han 4 Skeppor ; Hälften Råg och Korn, och tvenne lass klufvet bränne. Fritt Gräs till 2:ne Kor i såväl afrad som annat bete. Får han skära så mycket Torf som behöves till Husbehof. Åkerjorden drifves samt inbergas af oss Rysthållare. En skeppe Råg erhöill han af oss Rusthållare årligen för så kallad skursäd. Då Torfven samt Höet inköres tillsläppa vi Rusthållare våra Hästar samt vagn. Heteris får Dragonen af oss rusthållare till Husbehof.

Härmed förklarar vi oss å ömse sidor nöjda till alla delar.

Någon gång fick rusthålllet inköpa en ny nummerhäst, år 1870 kostade den omkr. 300 kr.

Efter inträdande fredstid 1815 tjänstgjorde dragonen endast några veckor om året, och mest vid regementsmötet på hösten, och det var många småbrukare och hantverkare, som red för rusthållen. På 1890-talet uppgick dragonens lön till 150 kr. Då han inte var i tjänst ålåg det rusthållaren att förvara persedlarna i ett stort skåp, och se till att de var i bra skick. Hästen fick fodervärden använda för lättare körsior, men det var inte alltid det gick att köra med en sådan ridhäst.

I mars 1828 inträffade en svår olyckshändelse. Enligt kyrkboken "Dog i Grankarps Dragontorp Dragon och Gefrutter (korpral)

Nils Stark af vådelig händelse medelst hästars skenande hvarvid hufvudet blef skadat". Men man vet inte om det var nummerhästen han skulle köra med.

Ett nytt dragontorp byggdes omkr. år 1800 vid det samfällda kvarnstället i byns norra hörn. I en ansökan till Frosta Häradsrätt 1829 ville Hans Nilsson, Grankarp ha bestämt rätta gränsen för den till Grankarps dragontorp anslagna jorden.

Den siste dragonen vid Grankarps rusthåll hette Gran, och han avgick vid indelningsverkets upphörande 1902. Den siste rusthållaren var Bonde Dahlin.

Grankarp 2015. Foto Ingrid Bergquist.

Ingrid och Nils-Erik Olsson 2015. Foto Ingrid Bergquist.